

Milyonlarca Yıldır Var Olan Bir Nesli Koruyabilecek miyiz? Akdeniz Foku

Yalçın Savaş, Cem Kırac
ODTÜ Sualtı Topluluğu
Akdeniz Foku Araştırma Grubu
Fotograflar: Cem Kırac/AFAG

GÜNÜMÜZDEN yaklaşık olarak 22-20 milyon yıl önce (Oligocene/Miocene) Atlantik'in kuzey sahilleri daha önce görülmemiş olan bir ailenin bireyleri ile tanışmaya başladı: foklar. O günkü foklar için dünya yüzünde Akdeniz diye bir yer yoktu. Afrika kıtasını Avrupa ve Asya'dan ayırmakta olan Tethys Denizi, Atlantik ile Hint Okyanusu'nu birbirine bağlıyordu. O zamanlar Tethys tarafından örtülmüş olan alanın bir kısmına bugün Akdeniz diyoruz.

Akdeniz Foku'nun da içinde bulunduğu fok ailesi etoburların (carnivora), yüzgeçayaklılar (pinnipedia) alt takımının üç ailesinden birini oluşturmaktadır. Bu aileler; foklar (phoci-

dae-gerçek foklar), otariler (otariidae-deniz aslanları ve kürklü foklar) ve mors (odobenidae) olarak sıralanmaktadır.

Fokların evrim süreci içinde, daha ilk zamanlarda, keşiş fokları ayrı bir grup olarak (Monachinae alt ailesi) belirginleşmeye başlamışlar. Bilinen en eski Keşiş Fok fosili Monotherium wymani, Virginia'da 14 milyon yıl yaşındaki kayaların içinde bulunmuştur.

Fosiller üzerinde yapılan çalışmalar, bu devirde fok türlerinin Atlantik'in her iki yakasında da yaşadıklarını, Keşiş Fokların batı sahillerini tercih ettiklerini ortaya çıkartmış. 8-3 milyon yıl önce, Keşiş Fokları Kuzey Atlantik'te çoğunluğu oluşturuyordu. Yer kabuğunu meydana getiren plakaların konumlarını sürekli olarak değiştirmeleri sonucu, zamanla Kuzey Amerika Avrupa'dan, Güney Amerika da Afrika'dan uzaklaşmaya başladı. Tabii, kıyılarında yaşamakta olan Keşiş Fokları ile birlikte... Kıtaların bu hareketi sonucu, Atlantik'in batısındaki ve doğusundaki Keşiş Foku kolonileri ara-

**Tüm
Dünyada
Sayıları
500
Civarında
ve
Hızla
Tükeniyorlar!
Nedenlerini
Biliyor
musunuz?**

doğru kaymaları sonucu, diğer okyanuslarla bağlantılarını kaybederek, birbirine paralel iki içdeniz haline gelmiş (Tethys ve Paratethys). Akdeniz'in kapladığı alan (Antwerp baseni) yaklaşık olarak altı milyon yıl kadar önce Atlantik ve Pasifik'le olan ilişkisini kaybederek zamanla çöleşmiş. Bu durum bir milyon yıl kadar sürmüştü ve Cebelitarık Boğazı'nın açılması sonucu bugünkü Akdeniz oluşmuş. Bu arada Akdeniz'in kurak kaldığı dönem boyunca Paratethys ve onun kalıntısı olan Karadeniz varlığını devam ettirmiş. Bulgular Keşiş Foklarının o devirlerde Paratethys'de de yaşamış oldukları yolunda. Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının oluşması ise daha çok yeni; yaklaşık olarak on bin yıl kadar önce.

Sonuçta, bugünkü Akdeniz Foku'nun en yakın atasının Atlantik'ten mi, yoksa Karadeniz'den mi geldiği halen bir tartışma konusu. Bu arada üçüncü bir olasılık da, Doğu Atlantik ve Karadeniz'deki Keşiş Foklarının bir taraftan Cebelitarık diğer taraftan İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından Akdeniz'e girerek kaynaşmış olmaları.

İleri Derecede Tehlike Altındaki Bir Nesil...

Giriş yolu ne olursa olsun, Akdeniz Keşiş Foku Akdeniz'in tek yüzgeçayaklı türü olarak, ekosistemde üzerine düşen rolü milyonlarca yıl boyunca yerine getirmiş. Bugün ise neredeyse yok olmak üzere. Bu durum, bazılarında evrim sürecinin doğal bir sonucu olarak görülebiliyor. Ancak, konunun acı ve düşündürücü yönü Akdeniz Keşiş Foku'nun insandan başka tek bir rakibinin ve düşmanının olmaması...

Yüzgeçayaklılar, özellikle 20. yüzyılda, önce avcılarının, daha sonra da bilimadamlarının ilgisini çekmiş.

Avcılar, dünya üzerinde avlamadıkları fok türü bırakmamışlar. Bilimadamlarının da ayrıntılı olarak üzerinde çalışmadıkları fok türü hemen hemen yok. Keşiş fokları dışında...

Fokların, Keşiş Fokları ve Kuzey Deniz Fili (Mirounga angustirostris) dışındaki bütün diğer üyeleri ya kutup denizlerinde ya da bu denizlerden kaynaklanan soğuk su akıntıları üzerinde yaşıyor. Her üç monachus türünün de yaşam alanları, istisnai olarak ılıman ve tropik kuşak üzerindeki, insan faaliyetlerinin en yoğun olduğu bölgelerdeki sıcak sular. Özellikle Akdeniz Foku gözönüne alınırsa, binlerce yıldır insanoğlunun "ayağı altında" dolaştığını söylemek herhalde abartılı olmaz. Bilimadamları ve araştırmacılar uzun yıllar, yeryüzünün en uzak kıyılarında yaşamakta olan türleri üzerine bile, son derece ayrıntılı araştırmalar yapmışlar. Akdeniz Foku ise uzun yıllar bilimsel meraktan ve araştırmacıların dikkatinden yoksun kalmış.

Neslinin tükendiği sanılan Monachus monachus'u "uygar dünya" adına yeniden keşfeden, Kaptan Co-usteau'dur. Akdeniz Foku'nu hatırladıklarında, türün yeryüzündeki sayısı o kadar azalmıştı ki, artık üzerinde araştırma yapmak büyük paralar ve çok zaman gerektirmekteydi. Halâ daha, Akdeniz Foku'nun ne sayısı ve dağılımı, ne de biyolojisi hakkında kesin bilgilere sahibiz. Akdeniz Foku hakkında elde bulunan veriler ya balıkçılardan ve dalgıçlardan toplanan bilgilere, ya da bu türün bireyleri üzerinde yapılmış az sayıdaki gözleme dayanmaktadır. Fok bireyleri üzerinde yapılan nadir gözlemler sonucu elde edilen kısıtlı bilgilerin, M.monachus türü için genellenip genellenemeyeceği ise tartışmalı bir diğer konu.

Biyolojik Özellikleri

Akdeniz Keşiş Foku, iri foklar grubuna giriyor. Bugüne kadar belirlenmiş en büyük Akdeniz Foku 3,80 m. boyunda. Ağırlığı ise 400 kg'a varabiliyor. Akdeniz Foku yavruları 90-100 cm boyunda ve 15-20 kg ağırlığında doğuyor. Yetişkin foklar gri, kahverengi ve devetüyü renklerinin hemen her tonunda, hatta beyaz ve gümüşü de olabiliyorlar. Bazı fokların vücutları ise açık benekler ve lekelerle kaplı. En belirgin özellikleri, karın bölgelerinde, şekli ve boyutları çok değişken olan beyaz ya da açık sarı bir lekenin olması. Bu leke, yeni doğmuş tüm Akdeniz Foku yavrularında var, ancak yetişkin Akdeniz foklarının hepsinde bulunmuyor. Yavrular, siyaha yakın, çok koyu renkte; yetişkinlere göre biraz daha uzun ve havlı tüylerle kaplı olarak doğuyorlar.

Akdeniz Foku'nun sualtında çiftleştiği gözlenmiş. AFAG,yapılan istihbarat çalışmaları sırasında bazı balıkçılardan, fokların denizde çiftleştiikleri doğrultusunda bilgiler edindi. Çiftleşmenin Ağustos ve Temmuz aylarında olduğuna dair literatürde kayıtlar bulunmaktadır. Bizim elimizdeki tek istihbarat ise Şubat ayına ait. Akdeniz Foku'nda hamileliğin 11 ay sürdüğü söyleniyor. Yaygın olan kanı, Akdeniz Foku'nun iki yılda bir yavruladığı yolunda ise de, bazı araştırmacılar, izledikleri dişi fokların her yıl doğum yaptığından kuşkuluyorlar. Doğum, mağara içerisinde, Mayıs ve Kasım ayları arasında oluyor. Ancak, her mevsim yavru görülebileceği de ileri sürülüyor. Yapılan bir çalışmada, yavru fokların altı hafta süreyle; bir diğesinde ise beş ay süreyle süt emdikleri belirlenmiş. Yavru foklar doğumdan hemen sonra yüzemeseler de ilk haftalarda yüzmeyi öğreniyorlar. Bir yavru fokun üç haftalık

iken yüzmeyi öğrendiği gözlenmiş. Dişi foklar 2.1 m boyun eriştiklerinde üreme yeteneği kazanıyorlar. Bir kaynağa göre ise üç yıl anneleri ile birlikte geziyor ve dört yaşında cinsel olgunluğa erişiyorlar.

Akdeniz Foku'nun daldığı derinlik tam olarak bilinmiyor. Ancak eldeki bilgiler kıyıya, sığ sulara bağlı olduğu yolunda. Balıkçı ağlarındaki hasarlar da bunu doğruluyor. Ancak elimizdeki kayıtlara göre bu fokların rastlandığı en büyük derinlik 70 m. Bu bilgiyi ileten balıkçı, foku ağızında canlı bir kalkan balığıyla 70 m. derinlikteki bir bölgede görmüş. Fokun su altında kalma süresi ise ortalama 6 dakika kadar. Ancak çalışmalarımız sırasında sık sık 10 dakikadan uzun dalış süreleri de gözlediğimiz oldu.

Akdeniz foku, değişik deniz canlıları ile besleniyor. Kalkan, barbun, levrek, ahtapot, istakoz sevdiği besinlerin başında geliyor.

Karada son derece hantal olan Akdeniz foku, denizde uzun mesafeleri kolayca katedebiliyor. Bir gün içerisinde 36 km'yi hiç zorlanmadan aştığı gözlenmiş. Akdeniz Foku üzerinde yeterince araştırma yapıldığını söylemek mümkün değil. Şu ana kadar yapılan çalışmalar ise kısıtlı zamanda, bireyleri üzerinde yapılmış. Bu nedenlerle, Akdeniz Foku hakkındaki bilgilerimiz detaylı değil. Ancak bilinen bir gerçek var; her ne kadar kesin sayısı belirlenemiyorsa da, Akdeniz Keşiş Foku, dünyanın en nadir oniki canlısı arasında kabul ediliyor.

Akdeniz Foku: Yüzgeçayaklıların en nadiri...

Monachus cinsi yüzgeçayaklıların en sorunlu grubudur. Yukarıda sözünü ettiğimiz üç Keşiş Foku türünden Karaiç Keşiş Foku (*M. tropicalis*) tükenmiş olarak kabul ediliyor. Karaiç Keşiş Foku hakkında en son kayıt 1952'de alınmıştır.

Hawai Keşiş Foku ise yaklaşık 1500 bireyden oluşan bir nüfusa sahip ve 1466 km uzunluğundaki bir bölge dahilinde dokuz ada, adacık ve atollerde çok sıkı bir şekilde korunmaya ve soyunun devamının sağlanmasına çalışılmaktadır. Burada bu amaçla halen bir "Keşiş Foku

İyileştirme Projesi" sürdürülmektedir. Akdeniz Keşiş Foku ise şu anda kabaca toplam 500'den az bir nüfusa sahip olup Akdeniz'de oldukça dağınık küçük gruplar halinde yaşamaktadır. Nüfus sıralamasında, Keşiş Foklarının hemen ardından gelen Baykal Foku'nun (*Phoca sibirica*) dünya nüfusu 50 000 dir. Yüzgeçayaklılar arasında ise, Akdeniz Foku'nun ardından gelen tür Guadalupe Kürklü Foku'nun (*Arctocephalus townsendi*) sayısı 2500 olup, artmaktadır.

Henüz yüz yıl kadar önce Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz'in hemen tüm sahilleri ile, Doğu Atlantik'te Portekiz, Fas, Batı Sahrası ve Moritanya sahillerinde, Madeira ve Kanarya Adaları'nda yaşamakta olan Akdeniz Keşiş Foku; günümüzde Türkiye-Yunanistan ve Moritanya-Batı Sahrası arasında birbirinden kopuk iki bölgede yaşam savaşı veriyor (bkz. Harita-1). Dolayısı ile, *Monachus* cinsinin Akdeniz'de ekosistem içerisindeki varlığını sürdürebilmesi, Türkiye ve Yunanistan'ın göstereceği çabalara bağlı.

Akdeniz Foku'nun hızla azalmasındaki en büyük etkenler habitat (yaşam alanı) kaybı ve ağlarına zarar verdiği gerekçesiyle, balıkçılar tarafından öldürülmeleri.

Daha 30-40 yıl önce yurdumuzda fokları açık kıyılarda bile yatarken görmek olasıymış. Günümüzde ise, artık tamamen kıyı mağaralarına bağımlı duruma gelmiş bulunuyorlar. Fokları artık yalnızca kayalık, insan faaliyetlerinin çok fazla olma-

dığı ve mutlaka kıyı mağaralarının var olduğu sahillerde görebiliyoruz (bkz. Harita-2). Kıyı mağaraları, fokların Akdeniz ve kollarında insanlardan kaçma kaçma geldikleri son noktalar. Artık bundan sonra gidebilecekleri bir yer yok. Kayalık kıyılarda, mağaraların civarında artmakta olan yapılaşma ve insan faaliyetleri, kitle turizminin yol açtığı aşırı insan baskısı bu sahilleri foklar için yaşanmaz duruma getiriyor. Buna habitat tahribi ya da yaşam alanlarının kaybı diyoruz. Habitat tahribine deniz kirliliğini ve aşırı yapılan balık avcılığını da eklemek olanaklı. Pek önemsenmeyen fakat büyük etkisi olduğuna inandığımız bir diğer etken ise, Türkiye'de yeni yeni yaygınlaşan mağara dalış etkinlikleri. Dalış firmaları sualtının cazibesini artırmak amacıyla, gerek bilerek gerekse bilmeyerek dalgıç turistlerin fokların yaşa-

dığı deniz mağaralarına dalmalarını sağlamaktadırlar. Çekingen bir canlı olan Akdeniz Foku son sığınağı olan mağaralarda da elleri fenerli insanların görünce kuşkusuz rahatsız olmaktadır.

Deniz kirliliği, plansız ve aşırı yapılaşma, doğal güzellikleri tahrip edici kitle turizmi ve aşırı/kanunsuz balık avcılığı gibi, fokları etkileyen sorunlar aslında deniz ekosisteminin temel sorunları. Dolayısıyla, Akdeniz Foku'nu kıyı sonundaki yaşamın temsilcisi olarak görmek ve onu deniz koruma çalışmalarının sembolü haline getirmek durumundayız.

Yaban hayat ve doğa koruma çalışmalarının yıllardır sembolü haline gelmiş olan büyük pandanın doğal yaşam alanlarındaki sayısı 1000 civarında. Akdeniz Foku'nun toplam nüfusu ise 500; yani pandanın yarısı kadar. Fakat Akdeniz Foku hiç bir zaman pandanın gördüğü ilgi ve özeni görmemiştir; işte işin çelişkili tarafı da burası. Akdeniz Foku'na gösterilen ilginin adaletsizliği hakkında başka örnekler de vermek olası.

Günümüzde yapılan çalışmaların, koruma önlemlerinin ve harcanan paraların Akdeniz Foku neslinin Akdeniz'de sürekli olarak var olmasını sağlamak için yeterli olmadığı kesin. Türkiye ve Yunanistan'da, ciddi olarak korunan ve idare edilen deniz/kıyı koruma alanlarına acilen gereksinme duyulmaktadır.

Koruma Çabaları

Akdeniz Foku'nun korunması ile ilgili çalışmaların tarihi Yunanistan'da ülkemize göre daha eski. Yunanistan'da ilk fok koruma projesi 1987'de başlatılmış. Ege'de, Kuzey Sporad Adaları'nın büyük bir kısmı fokların korunması için ayrılmış durumda. İon denizinde ise on yıldan uzun bir süredir, Kefallonia, İthaki ve Zakynthos Adaları'nda koruma ve araştırma projeleri yürütülüyor.

Akdeniz Foku üzerindeki en önemli araştırmalardan birisi 1980'de ülkemizde gerçekleştirilmiş. Ankara Üniversitesi'nden Prof. Bahtiyar Mursaloğlu'nun bu çalışması, 1984'de Fransa'da yapılan 2. Uluslararası Akdeniz Foku Konferansı'nda büyük ilgi görerek, "Akdeniz Foku üzerinde yapılan kaydedilmiş tek biyolojik çalışma" olarak değerlendirilmiş. Mursaloğlu, aynı zamanda, M. monachus'un Türkiye kıyılarındaki yaşamakta olduğunu kayıtlara geçiren ilk bilimci. Türki-

ye'de Akdeniz Foku'nun günümüzdeki durumu ve sorunları üzerindeki çalışmalar etkin olarak ODTÜ-SAT/Akdeniz Foku Araştırma Grubu (AFAG) ve İ.Ü. Suürünleri Yüksek Okulu tarafından yürütülüyor.

Yurdumuzda, Akdeniz Foku'nun da korunması amaçlanarak, iki sahil milli parkı oluşturulmuş: Beydağları-Olimpos Milli Parkı (Antalya) ve Dilek Yarımadası Milli Parkı (Kuşadası). "Akdeniz Eylem Planı" doğrultusunda belirlenmiş olan Özel Çevre Koruma Bölgeleri içerisinde Foça,

Fethiye-Göcek, Gökova, Datça-Bozburun ve Kekova Özel Çevre Koruma Bölgeleri de, Akdeniz Foku habitatları ve popülasyonlarını içeriyor. Ancak ne yazık ki, hem milli parklarımızda hem de (Foça dışında kalan) özel çevre koruma bölgelerinde çok büyük denetim boşlukları var.

Türkiye'de, fokların korunması ile ilgili çalışmalar, Ocak 1991'de Akdeniz Foku'nun Korunması için Ulusal Strateji'nin hazırlanması ve Akdeniz Foku Ulusal Komitesi'nin oluşturulması ile ivmelendi. 1991'de Foça, Akdeniz Foku'nun korunması çalışması için pilot bölge ilan edildi. 1993'de Yalıkavak, fok koruma çalışmaları için ikinci bölge olarak belirlendi. Şimdi Foça ve Yalıkavak bölgelerinde denizin, fokların ve küçük balıkların çıkarları gözetilerek, trol, trata ve gırgır gibi büyük balıkçılık yöntemleriyle su ürünleri sağlamak yıl boyunca yasak.

İlgili hemen tüm araştırmacı ve korumacı kuruluşlarla, devletin ilgili organlarından temsilcilerin yer aldığı Ulusal Komite'nin sekretaryası Çevre Bakanlığı tarafından yürütülüyor. Ulusal Komite'nin önerileri doğrultusunda, yerel halktan gelen istekle kurulmuş olan Foça ve Yalıkavak yerel fok komiteleri de, Akdeniz Foku'nu koruma çalışmalarının, yerel bazda tamamlayıcı öğeleri durumunda.

Türkiye'de ilk fok koruma projesi ise 1993 Temmuz ayında Foça'da başlatıldı. Hem "Akdeniz Foku'nun Türkiye'de Korunması/Foça'da Pilot Projesi" ve hem de Yunanistan'ın Kefallonia Adası'ndaki "Akdeniz Foku'nun Doğu Akdeniz'de Korunması Projesi", Dünya Doğa Vakfı (WWF, World Wide Fund for Nature) tarafından finanse ediliyor. WWF Foça Pilot Projesi; Ulusal Komitenin denetiminde, Çevre Bakanlığı, Tarım Bakanlığı, Foça Belediyesi, Foça Balıkçılar Derneği, Foça Yerel Fok Komitesi, Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, Doğal Hayatı Koruma Derneği, ODTÜ Sualtı Topluluğu ve D.E.Ü. Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Enstitüsü ile işbirliği içerisinde yürütülüyor. Bölgede denetim, masrafları Fo-

ça Belediyesi ve WWF Foça Pilot Projesi tarafından karşılanmakta olan, Çevre Bakanlığı'na ait bir tekne ile sağlanıyor. Foça'da görevli Sahil Güvenlik botu ile eşgüdüm içerisinde yapılan denetimler sonucunda Foça ve civarında yasadışı balıkçılık önemli oranda azaldı. Proje kapsamındaki araştırmalarda İzmir Körfezi içerisinde altı ayrı fok bireyi görüldü. Gözlemler ve mağara kontrolleri ile, Akdeniz Foku hakkında bilgi edinilmeye çalışılıyor.

WWF Foça Projesinin bir diğer boyutu da kamuoyu oluşturma ve bilinçlendirme çalışmaları. Projenin belki de en önemli unsuru, Foça'daki ilkokullarda yapılan etkinlikler. Doğaya duyarlı, çevresindeki değerlerin bilincinde bir nesil yetişmesi için, Foça'lı ilkokul öğretmenleri ile işbirliği içerisinde çalışmalar yapılıyor. Aslında proje başlamadan önce AFAG, Foça'lı doğaseverler ile bir-

likte, 1991, 1992 ve 1993 Foça Fok Festivallerine bir bilgi standı ile katılmış, balıkçıları, Foça ve festivali ziyaret eden diğer yöre halkını Akdeniz Foklarının varlığı ve sorunları hakkında bilgilendirmiştir. Bu ise, doğal olarak proje öncesinde bir alt yapının oluşmasına neden olmuştur.

Akdeniz Foku'nun sayısı ileri derecede azalmış bulunuyor. Eldeki bilgi eksikliği ise, koruma çalışmalarının planlanmasında sorunlar yaratıyor. Gerek Yunanistan'da ve gerekse yurdumuzdaki denetim boşluğu nedeniyle yasadışı ve aşırı olarak yapılan balıkçılık, foklar ve insanlar için sorun olmayı sürdürüyor.

Akdeniz Fokunun korunması için türün doğrudan doğruya korunması elbette gerekli bir koşul. Fakat bundan daha önemlisi, bu deniz memelisinin yaşayabileceği, tahribata uğramamış ve yeterli büyüklükte doğal alanların belirlenmesi ve Foça

Pilot Projesinde olduğu gibi ciddi denetim altında varlığını sürdürmesidir. Aksi takdirde, sadece türü korumakla uzun vadeli sonuçlar almamıza olanak yoktur. Tür ile birlikte yaşam alanlarını da korumalı ve her türlü zararlı insan etkinliklerine karşı sürekli denetlemeliyiz ki, foklar soylarını devam ettirebilsinler. İşte burada devlete önemli görevler düşmektedir. Araştırma ve kamuoyu oluşturma çalışmalarını gönüllü kuruluşlar ellerinden geldikince nasıl yapıyorsa, başbakan ve devletin ilgili bakanlıkları da koruma konusunda ellerinden geleni yapmalıdır. Bizce Türkiye'de hâlâ yapılaşmadan payını almamış ve aynı zamanda fok yaşamına uygun kıyı şeritleri var. Devletin karar verici organları bu alanları sadece Akdeniz Fokları için değil, Akdeniz'in kendine özgü doğal yapısını ve diğer canlıları ileri kuşaklara aktarmak amacıyla da, etkin bir statüye sahip Tabiatı Koruma Alanı ilan edebilirler. Bu alanların tespitini veya ön çalışmaları ya pacak ekip ve bilgi birikimi ise Türkiye'de bulunmaktadır.

Milyonlarca yıldır Akdeniz'de ekosistem içindeki varlığını sürdürmüş olan foklar, Akdeniz'e ait daha birçok değerle birlikte yok olursa, bunun en büyük sorumluları Yunanistan ve Türkiye'deki karar verici politikacılar olacak.

Kaynaklar

- Ackerman, A., Last Refuge of the Monk Seal, National Geographic Society, January, 1992
 Cousteau, J., The Silent World, New York, 1953
 IUCN/UNEP, The Mediterranean Monk Seal, Switzerland, 1988
 Lacobs, J. and Panou, A., Conservation of the Mediterranean Monk Seal *Monachus monachus* in kefallonía, Ithaca and Lefkada Isl., Ionian Sea, Greece. Munich, 1988
 Marchessaux, D., Reserches sur la biologie, l'ecologie et le statut du phoque moine *Monachus monachus*, Marseille, 1989
 Matsaika, J., Kouroutos, V., Yannaros, T. & Kokkina, P. Programme "Sporades du Nord": B. Etat de la population du phoque moine. Atina, 1985
 Maxwell, G., Seals of the World, London, 1967
 Mursaloğlu, B., Occurrence of the Monk Seal on the Turkish coasts. Journal of Mammalogy Vol. 45, No. 2 p. 316-317, 1964
 Mursaloğlu, B., Pup-mother environmental relations in the Mediterranean monk seal *Monachus monachus* on Turkish coasts. 3rd. Int. Theriol. Cong. p.167 Helsinki, 1982
 Mursaloğlu, B., Monk Seal Conservation in Turkey, WWF Monthly Report, p.97-100, 1984
 Mursaloğlu, B., The survival of Mediterranean Monk Seal Pup on the Turkish Coast. Proceedings of the Second Int. Conf., Working Paper No. 3, 1984
 Riedman, M., The Pinnipeds - Seals, Sea Lions and Walruses, 1990
 Ronald, K. and Healey, P.J., The monk seal. FAO Mammals in the seas, FAO Fishery Series No. V, Vol. 2, FAO/UNEP, 1979
 Ronald, K. and Yeroulanos, M., A conservation plan for *Monachus monachus* on Greek islands and coasts. Working Paper No. 2, 1984
 Ronald, K., Introduction to Proceedings of the Second Int. Conf. on the Monk Seals, 1984
 Sergeant, D.E., Ronald, K., Bouvra, J. and Berkes, F., The recent status of *Monachus monachus*, The Mediterranean monk seal. Biol. Conservation 14, 1978
 Schaller, G.B., Pandas in the Wild, National Geographic Society, 1981.

AFAG Objektifinden Akdeniz Fokları

Ahmet Cevdet Yalçınır
ODTÜ Sualtı Topluluğu

ODTÜ Sualtı Topluluğu, 1985 yılından beri sualtındaki tarihi, kültürel ve doğal değerlerimizin tanınması, korunması ve tanıtılması için çeşitli etkinlikler sürdüren, ODTÜ yapısı içinde örgütlenmiş bir gönüllü kuruluştur. Kurulduğu günden günümüze kadar sualtı çalışmaları konusunda yaratıp, geliştirdiği etkinler yalnız ülkemizde değil, yurtdışında da benzer örneklerine kolaylıkla rastlanmayacak türdendir. Bunlara örnek olmak üzere, Türkiye kıyılarının günümüzdeki berrak, temiz ve canlı sualtı çevresini tanıtmak üzere Türkiye çapında 6 kez "Sualtı Fotoğrafları ve Filmleri" yarışmasını başarı ile düzenlemiş olup yarışma sonuçlarından oluşan sergileri yurdun çeşitli illerinde defalarca sergilemiştir. Bu yarışmadan başka "Sualtında Görüntü Avlama" konulu sanat ve spor bileşimi bir başka yarışmayı, zıpkınla balık avcılığı sporuna karşıt olmak üzere 3. kez düzenlemektedir. Topluluğun alt gruplarından Batık Araştırmaları Grubu (BAG) kültürel mirasımızı tanımak ve tanıtmaya, Mağara Dalışı Grubu (MADAG) ile mağara içi göllerde sualtı geçişleri ve sifon sistemlerini araştırarak yeni keşiflere ulaşmaya çalışmaktadır. Topluluğun ilk başarısı, Caretta caretta adının, biyologların makaleleri ve bilimsel yayınlardaki sayfalarından çıkarılıp, basın ve yayın organlarının manşetlerine taşınmasına, doğal çevrenin korunması konusunda bir sembol olarak yer almasına, Türk ve Avrupa kamuoyunda yaygın duyarlılık oluşmasına öncülük etmesidir. Topluluk bu saygın başarıya 1986 ve 1987 yıllarında hazırladığı ve konusunda ilk belgesel film olan, Dalyan kumsalı ekolojisi ve yöredeki de-

niz kaplumbağalarını tanıtan belgesel filmi ile ulaşmıştır.

Akdeniz Fokunun, tehlikede olan türler sınıfında yer aldığı henüz toplum içinde bilinmediği yıllarda, ODTÜ Sualtı Topluluğu bünyesinde Akdeniz Foku Araştırma Grubu (AFAG) kurulmuş ve ODTÜ öğrencilerinin bilinçli, dinamik ve yaratıcı çalışmaları ile bu türün korunması yolunda Türkiye çevresi kıyılarda yıllardır çok yönlü gönüllü araştırmalar sürdürülmüş, toplum bilincinin gelişmesi için çeşitli uygulamalar ve öneriler oluşturulmuştur.

Bu çalışmalar içinde Topluluk, Çevre Bakanlığı bünyesinde oluşturulan "Ulusal Fok Komitesinin oluşması ve etkinleşmesi konu-

sunda önemli rol oynamıştır. AFAG, Akdeniz Foku'nun Türkiye denizlerindeki yaşam alanlarının ve mevcut durumlarının tespiti için 1987'den bu yana tüm Türkiye kıyılarında arazi ve istihbarat çalışmaları yapmaktadır. Bu çalışmalarda fok mağaraları tespit edilmekte ve envanter oluşturulmaktadır. Bu envanterde Akdeniz Fokunun görülme kayıtları detaylı olarak bir veri tabanına aktarılmaktadır.

Böylece kayıtlara erişim ve analiz hızlı olabilmektedir. AFAG, hem Türkiye sathında hem de Akdeniz Foku görülen kıyılarımızda kamuoyu bilinçlendirme ve eğitim çalışmalarını yürütmektedir. Son yaptırdığı posterini, Ankara, İstan-

- Balıkçı denizden iyi balık yakalaya bilse, ağlarındaki fok hasarları belki de gözlerine hiç batmayacak.

Fakat durum öyle değil.

- Balıkımız her geçen gün daha az balık tutmakta ve ağlarından balık çalmak zorunda kalan foklara karşı düşmanca bir tavır sergilemekte.

- AGAF, fokların en çok yaşadıkları sualtı girişli deniz mağaralarını tüplü olarak kontrol eder ve uygun mağaraları harita üzerinde işaretler, envanterini tutar.

- Şu anda Akdeniz foku için en büyük tehlike aşırı ve kanunsuz kıyı yapılaşması sonucu yaşam alanlarının daralması. Sahillerimizdeki aşırı yapılaşmanın en çarpıcı örneğini, senede sadece 1-2 ay kullanılan yazlık konutlar vermektedir.

- Akdeniz Foku, insanlardan uzak, sarp ve ıssız kayalık sahil şeritlerini yaşam alanları olarak seçmişlerdir. Su ürünleri sirkülerinde yer aldığı üzere, 1991 den bu yana fokların yaşadıkları mağaralarda ışık kullanmak ve her türlü vasıta ile dalış yapmak yasaklanmıştır.

Akdeniz Foku, Karadeniz ve Akdeniz'deki balıkçılar tarafından Ayı Balığı olarak isimlendirilmektedir. Ege'de ise bu canlıya Foça denmektedir.

Akdeniz'i temsil eden Akdeniz Foku yaklaşık 2.5 m boyunda, 250 kg ağırlığında, tek yüzgeçayaklı, iri bir deniz memelisidir. Memeli hayvanlar ailesinin bu ürkek üyesi, dünya üzerindeki nesli tehlike altında olan oniki türden biri olduğunu biliyormuşcasına, sessiz ve gözlerden uzak kıyı mağaralarında barınır.

Belirgin davranışlarından biri de su üstünde nefes alırken yalnızca burnunu kullanması, daldığında ise bunları sıkıca kapatmasıdır. Bu durumda su altında 6-10 dakika kalabilir.

bul, İzmir'in yanı sıra Foça, Karaburun, Fethiye, Aydınçık, Yalınak, Bodrum ve Datça gibi yörelerimizde dağıtılmaktadır. WWF kuruluşu tarafından desteklenen "Akdeniz Foku'nun Korunması, Foça Pilot Projesi", Döküz Eylül Üniversitesi'nden Prof. Dr. Şükran Cirik liderliğinde, AFAG kurucularından Yalçın Savaş tarafından başarı ile yürütülmektedir.

Tamamen gönüllü bir yapılanma içinde olan ODTÜ-SAT/AFAG çalışmaları, olanaklarının kısıtlı olmasına rağmen tüm hızıyla ve artan bir inat ve inançla sürecektir. ODTÜ-SAT/AFAG'ın en büyük destekçileri ODTÜ Rektörlük makamı başta olmak üzere, Yerel Fok Komiteleri ve duyarlı balıkçılarımız olmuştur.

Bu yazı, Akdeniz Foku'nun ta-

nınması, korunması ve tanıtılması amacına yönelik uzun bir dönemi kapsayan bu özverili çalışmaların ürünüdür. Fotoğraflar ise Monachus Monachus'un Türkiye kıyılarında doğal ortamındaki yaşamından özenle alınmış özgün enstantaneler olup, ilk kez bu düzeyde seçkin bir bilimsel yayında, bu kadar ayrıntılı olarak yer almaktadır.